

KS. JÓZEF KUDASIEWICZ

JERUZALEM — MIEJSCEM ZESŁANIA DUCHA ŚWIĘTEGO

(Łk 24, 49; Dz 1, 4)

Zesłanie Ducha Świętego w ujęciu Łukasza jest ukoronowaniem dzieła zbawczego Chrystusa. Wydarzenie to, podobnie jak wszystkie podstawowe czyny zbawcze Jezusa, lokalizuje on w Jeruzalem. Uwy-pukła to trzeci ewangelista przy pomocy pewnych czynności redakcyj-nych, które ujawniają jego zainteresowanie teologiczne. Tym razem czyni to jednak inaczej niż przy umiejscawianiu wszystkich chrystofanii w Jeruzalem. Umiejscawiając ukazywania się zmartwychwstałego Pana w świętym mieście, wprowadził korekturę do swych źródeł: świadomie i celowo pominął galilejską tradycję chrystofanii, a wybrał z racji lite-racko-teologicznych tradycję jerozolimską¹. W celu natomiast zlokali-zowania zesłania Ducha Świętego w Jeruzalem wprowadza nakaz Jezusa pozostania w świętym mieście aż do momentu zesłania obietnicy Ojca (Łk 24, 49; Dz 1, 4).

1. DWIE OBIETNICE ZESŁANIA DUCHA ŚWIĘTEGO W JERUZALEM

Zapowiedzi zesłania obietnicy Ojca w Jeruzalem są w bardzo zna-mienny sposób rozmieszczone w obydwu dziełach Łukasza. Pierwsze sformułowanie zapowiedzi występuje w zakończeniu Ewangelii, w kon-tekście pouczeń, jakie zmartwychwstały Chrystus kieruje do swych uczniów (Łk 24, 44-49). Otrzymują oni rozkaz wzywania do nawrócenia wszystkich narodów. Aby mogli wypełnić tę trudną misję, obiecuje im Jezus „moc z wysoka” i „obietnicę Ojca” Na dary te mają wyczekiwać w Jeruzalem. Drugie, prawie identyczne, sformułowanie nakazu zawarte jest w prologu do Dziejów, gdzie zostały streszczone wydarzenia opisane

¹ Por. J. K u d a s i e w i c z. *Jeruzalem — miejscem ukazywania się zmar-twychwstałego Chrystusa* (Łk 24, 1-52). RTK 21 : 1964 z. 1 s. 51-60.

w ostatnim rozdziale Ewangelii². Synoptyczne zestawienie tych tekstów wskazuje na tego samego autora.

Łk 24, 49

Oto ja ześlę na was obietnicę mojego Ojca (τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ πατρὸς μου). Wy zaś pozostańcie w mieście (καθίσατε ἐν τῇ πόλει), aż będziecie przybrani mocą z wysoka.

Dz 1, 4

A podczas wspólnego posiłku kazał im nie odchodzić z Jerozolimy (ἀπὸ Ἱεροσολύμων μὴ χωρίζεσθαι), ale oczekiwać obietnicy Ojca (τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ πατρὸς). Słyszeliście o niej ode mnie.

Analogie między obydwo ma sformułowaniami są tak wyraźne, że wskazują na tego samego pisarza. W obydwu nakazach występują identyczne terminy i frazy: „obietnica Ojca” (Dz 1, 4) i „obietnica mojego Ojca” (Łk 24, 49); Jerozolima (Dz 1, 4) i miasto (Łk 24, 49); „pozostańcie w mieście” (Łk 24, 49) i „nie odchodźcie z Jerozolimy” (Dz 1, 4). Tylko w trzech drobnych szczegółach teksty się różnią: w Łk 24, 49 mowa jest o „przyodzianiu mocą z wysoka”, która wyjaśnia bliżej sens obietnicy Ojca, w Dz 1, 4 zaś jest wzmianka o wspólnym posiłku i Jezusowej zapowiedzi zesłania Ducha Świętego. Nie ulega najmniejszej wątpliwości, że obydwa sformułowania są dziełem tego samego autora, a mianowicie Łukasza. Można te dwa fragmenty nazywać wprost dubletami³. Sformułowanie drugie (Dz 1, 4) jest wiernym streszczeniem pierwszego nakazu Jezusa (Łk 24, 49). To nawiązanie w Dz 1, 4 do Ewangelii wskazuje również na styl pracy redakcyjnej Łukasza; komponując Dzieje Apostolskie czuje się on związany z treścią synoptyczną. Jeszcze wyraźniej widać to w Dz 1, 5, gdzie prawie dosłownie cytuje zdanie Jana Chrzciciela: „Ja chrzciliem was wodą. On zaś chrzcić was będzie Duchem Świętym” (Mk 1, 9; Mt 3, 11; Łk 3, 16). Słowa te jednak przeredagowuje, przedstawiając je jako słowa samego Jezusa. Podobnie czyni z tymi samymi słowami Jana w Dz 11, 16⁴.

To wyraźne nawiązanie w słowach nakazu pozostania w mieście do tradycji synoptycznej nasuwa uzasadnione przypuszczenie, że w obydwu formułach zapowiedzi zesłania Ducha Świętego należy wyróżnić pierwotną warstwę tradycji przedlukaszowej oraz literacko-teologiczną interpretację samego Łukasza. Przypuszczenie to potwierdza głębsza ana-

² Por. A. Wikenhauser. *Die Apostelgeschichte*. 3. Aufl. Regensburg 1956 s. 24 n.

³ Por. P. Benoit, M. E. Boismard. *Synopse des quatre évangiles en français*. T. 2. Paris 1972 s. 450.

⁴ Por. R. Pesch. *Der Anfang der Apostelgeschichte*, (Apg 1, 1-11). *Kommentarstudie*. Neukirchen—Zürich 1971 s. 11.

liza filozoficzna obydwu formuł. W tych krótkich formułach spotyka się dwie charakterystyczne grupy terminów.

Pierwsza grupa to rzucające się w oczy hapaks legomena np. συναλιζόμαι (Dz 1, 4) i περιμένειν (Dz 1, 4) oraz bardzo rzadki czasownik χωρίζεσθαι (Dz 1, 4), który poza tym miejscem u Łukasza występuje jeszcze w Dz 18, 1. Obecność tych niełukaszowych terminów w Dz 1, 4a świadczy wyraźnie, że wiersz ten nie jest w całości elementem redakcyjnym, lecz zawiera w sobie przyjętą i rozpracowaną pierwotną tradycję przedłukaszową⁵. Treścią tej tradycji było przeświadczenie o fakcie zesłania Ducha Świętego w Jeruzalem.

Do drugiej grupy zaś należą ulubione terminy i konstrukcje Łukaszowe, po których możemy rozpoznać wkład redakcyjny trzeciego ewangelisty. Teksty te mają na sobie wyraźną pieczęć Łukasza, pisarza i teologa⁶. Do terminów specyficznie Łukaszowych należą: ἑπαγγελία — w trzeciej Ewangelii występuje tylko jeden raz (Łk 24, 49), w Dziejach natomiast aż siedem razy (1, 4; 2, 33. 39; 7, 17; 13, 23. 32; 23, 21); w użyciu tego terminu zbliża się Łukasz wyraźnie do Pawła (Rz 4, 13; 9, 4; 14, 8; 2 Kor 1, 20; 7, 1; Ga 3, 14. 16. 17. 18). U pozostałych ewangelistów termin ten nie występuje. Łukaszowe jest również zestawienie ἑπαγγελία τοῦ πατρὸς (por. Dz 2, 33), oraz fraza δύναμις ὑψιστου (Łk 24, 49; Łk 1, 35); zestawienia takiego nie spotyka się u żadnego autora Nowego Testamentu. Wkład trzeciego ewangelisty w redakcję tych logiów Jezusa bardziej niż w terminach uwidacznia się w ulubionych przez niego tematach. Należą do nich: zapowiedź — wypełnienie, rola Ducha Świętego w misji apostoelskiej oraz szczególne akcentowanie roli świętego miasta w historii zbawienia.

Analiza ta wskazuje wyraźnie, że w formułach zapowiedzi zesłania Ducha Świętego w Jeruzalem zawarta jest bardzo starożytna tradycja przedłukaszowa oraz interpretacja tej tradycji, dokonana przez trzeciego ewangelistę. Tradycja ta, która wiernie i z pietyzmem strzegła słów Pana, przekazała fakt zesłania obietnicy Ojca w świętym mieście. Łukasz redaktor ustawił to wydarzenie w perspektywie historio-zbawczej i wbudował je świadomie w strukturę literacką obydwu swych dzieł. Nie do przyjęcia jest więc sugestia J. Krämera, który formuły te w całości uważa za twór redakcyjny Łukasza⁷.

⁵ Tamże s. 11, 24.

⁶ Por. J. K r e m e r. *Die Voraussagen des Pfingstgeschehens in Apg 1, 4-5 und 8. Ein Beitrag zur Deutung des Pfingsberichts*. W: *Die Zeit Jesu, Festschrift H. Schlier*. Freiburg 1970 s. 147-149; tenże. *Pfingstbericht und Pfingstgeschehen. Eine exegetische Untersuchungen zur Apg 2, 1-13*. Stuttgart 1973 s. 179-181; R. Z e h n l e. *Peter's Pentecost Discourse*. Roma 1968 s. 8-13.

⁷ *Pfingsbericht* s. 180.

2. „KAZAŁ IM NIE ODCHODZIĆ Z JEROZOLIMY” (Dz 1, 4)

Obowiązek pozostania w świętym mieście przedstawia Łukasz jako rozkaz (παρήγγειλεν) zmartwychwstałego Pana, dany apostołom (αὐτοῖς) podczas wspólnego posiłku (συναλιζόμενος). Rozkaz ten zawiera dwa elementy: 1. Nie odchodzić (μὴ χωρίζεσθαι) z Jerozolimy i 2. Oczekiwać (περιμένειν) obietnicy Ojca. Pierwsza część logionu, jak to już uzasadniono, należy do tradycji przedłukaszowej, druga zaś jest teologiczną interpretacją Łukasza. Wyjaśnienie tego logionu na szerokim tle całej Biblii, a szczególnie w kontekście obydwu dzieł Łukasza wskazuje dopiero na teologiczne zamiary redaktora.

Nakaz pozostania w Jerozolimie wydał Jezus w czasie bliżej nie określonego posiłku (συναλιζόμενος). Czasownik συναλιζόμαι ma podwójną etymologię i podwójny sens: 1. Jeść razem z kimś sól (συν — ἄλς), towarzysz soli, czyli wspólnego stołu (Dz 10, 41); w Pseudo-Klementynach (Hom 13, 4) słowo to oznaczało wspólne spożywanie wieczerzy, która składała się z chleba i soli. 2. Być razem, być razem zgromadzonym (ἄλης — congregatus, confertus); sens ten jest prawie identyczny z sensem imiesłowu συναλιζόμενος, który występuje jako lectio viarans w niektórych minuskułach (1518 n., 522, 323, 917, 226 n.). W obydwu tych etymologiach występuje idea wspólnego zgromadzenia, zebrania; w pierwszym oznacza wspólnotę stołu, w drugim wspólnotę zamieszkania, przebywania. W kontekście obydwu dzieł Łukasza sens pierwszy wydaje się bardziej uzasadniony. Idea bowiem spożywania posiłku przez zmartwychwstałego Pana wspólnie z uczniami jest znana Łukaszowi, a nawet odgrywa u niego ważną rolę teologiczną (Łk 14, 30. 43; Dz 10, 41)⁸. O posiłku tym nie posiadamy żadnych biblijnych danych. Łukasz przytaczając o nim wzmiankę z tradycji miał zapewne również cel apologetyczny. Spożywanie pokarmu przez Chrystusa zmartwychwstałego wobec uczniów było dla niego dowodem realności zmartwychwstania (Łk 24, 36-43; Dz 10, 41). W czasie jednego z takich posiłków „kazał im nie odchodzić z Jerozolimy” „Im” (αὐτοῖς) oznacza apostołów, o których była wyraźna wzmianka w Dz 1, 2 n.: udzielił poleceń apostołom (w. 2), im dał wiele dowodów, że żyje (w. 3), im kazał nie odchodzić z Jerozolimy (w. 4). Pierwsze sformułowanie nakazu Jezusa (Łk 24, 49) również skierowane jest do apostołów. „Ześlę na was” (ἐφ’ ὑμᾶς) i „wy (ὅμεις) zostańcie”, jak wynika z kontekstu, również odnosi się do apostołów (Łk 24,

⁸ Por. R. R o w e n. *The Meaning of συναλιζόμενος in Act 1, 4.* ZNW 13 1912 s. 247-259. E. D o n c e l. *Salē sumpto.* EI 47 1933 s. 101-112.

36-49). Rozkaz, jaki otrzymali apostołowie, zawiera w sobie dwa elementy. Pierwszy ma charakter negatywny: „kazał im nie odchodzić z Jerozolimy” (Dz 1, 4a), drugi zaś pozytywny: „(kazał im) oczekiwać obietnicy Ojca” (Dz 1, 4 b).

Polecenie Jezusa: ἀπὸ Ἱεροσολύμων μὴ χωρίζεσθε ze względu na czas terażniejszy mogłoby, zgodnie z zasadami greki klasycznej, oznaczać zakaz zaprzestania już rozpoczętej czynności: zatrzymajcie się, przestańcie oddalać się od Jerozolimy⁹. Można by więc z tego wnosić, że uczniowie mieli zamiar opuścić Jerozolimę lub nawet byli już w toku jej opuszczania. Interpretacja taka jest jednak nie do przyjęcia, tak z racji filologicznych jak i kontekstowych. Konstrukcji i form gramatycznych Łukasza nie można mierzyć miarą zasad greki klasycznej¹⁰. Przeciw takiej interpretacji jest tekst paralelny Łk 24, 49, w którym jest tryb rozkazujący aorystu καθίσατε. Imperativus ten, zgodnie z zasadami gramatycznymi, oznacza czynność jednorazową, a nie trwającą czy też powtarzającą się¹¹. Należy go więc przetłumaczyć: „pozostańcie w mieście” Analogiczny sens ma tryb rozkazujący χωρίζεσθε. Wreszcie najbliższy kontekst (w. 3), w którym mowa jest o 40-dniowym przebywaniu Jezusa z uczniami, wyklucza opuszczanie Jerozolimy przez apostołów. Rozkaz więc Jezusa w sformułowaniu Łukaszowym należy rozumieć jako zwykle zabronienie opuszczenia świętego miasta.

Dlaczego Łukasz aż dwa razy i tak bardzo mocno podkreślił nakaz Jezusa nieopuszczania miasta (Dz 1, 4) i pozostania w nim aż do momentu zesłania obietnicy Ojca (24, 49)? Uczynił to trzeci ewangelista z racji teologicznych i literackich. W nakazie tym nie chodziło o zabronienie apostołom powrotu do Galilei (Mk 16, 7), lecz o połączenie oczekiwania na zesłanie Ducha z tym miejscem, z którym łączyła je obietnica Boża zawarta w Starym Testamencie¹². „Wylanie Ducha na wszelkie ciało” prorok Joel, przynajmniej pośrednio, łączył z „górami Syjon” i z Jeruzalem (Jl 3, 1-5; 4, 17). Św. Piotr zesłanie Ducha Świętego w świętym mieście Jeruzalem w dzień Zielonych Świątek uważał za wypełnienie się obietnicy Boga zawartej w słowach Joela proroka (Dz 2, 15). Nie był to jedyny tekst Starego Testamentu, który podkreślał szczególną rolę Jeruzalem w czasach eschatologicznych i który był inspiracją dla Łukasza.

⁹ Por. J. H. Moulton. *Einleitung in die Sprache des Neuen Testaments*. Heidelberg 1911 s. 198 n.

¹⁰ Por. E. Haenchen. *Die Apostelgeschichte*. 14. Aufl. Göttingen 1965 s. 110.

¹¹ Por. M. Zerwick. *Graecitas biblica exemplis illustratur*. Ed. 4. Romae 1960 s. 242.

¹² Por. Pesch, jw. s. 24; Kremer. *Die Voraussagen* s. 147; G. Stählin. *Die Apostelgeschichte*. Göttingen 1968 s. 16.

W czasach tych wszystkie narody należeć będą do królestwa Bożego, którego punktem centralnym będzie Syjon — Jeruzalem; wszystkie narody pielgrzymować będą do Jeruzalem, by tam połączyć się z Jahwe (Ps 87). Jeruzalem jest matką wszystkich, ponieważ wszyscy się w niej urodzili (Ps 87, 5a — LXX). Jest to miejsce szczególnego błogosławieństwa Bożego, źródło życia i zbawienia (Ps 83, 7; 36, 10; Iz 12, 3; Ps 46, 5). Narody ziemi, aby uczestniczyć w tych błogosławieństwach, podążą ku Jeruzalem, które się stanie ośrodkiem dla wszystkich (Iz 2, 2-3; 27, 13; 60, 1-22; Jr 33, 16; Ez 40-44; Za 1, 17; Jl 4, 17)¹³. Te zapowiedzi Starego Testamentu dopiero teraz wypełniają się w sposób doskonały. Łukasz, jako teolog „wypełnienia Bożych zapowiedzi”, nakaz pozostania w Jeruzalem ustawia wyraźnie w kontekście wypełnienia się Pisma — οὐτως γέγραπται (Łk 24, 44. 45). W ten sposób nie tylko zaakcentował alubiony przez siebie temat „wypełnienia — obietnicy”, ale również bardzo wymownie przedstawił jedność świętej historii zbawienia. „Jeruzalem reprezentuje kontynuację między Izraelem a Kościołem, między epoką Izraela a Kościoła”¹⁴. Czas Izraela obejmował dokładnie określone miejsce, tj. „całą ojczyznę Żydów”, czyli Palestynę, czas Kościoła obejmie cały świat. Obydwa te miejsca mają ten sam „punkt centralny” — Jeruzalem. Dzięki temu Jeruzalem jest zwornikiem świętej historii zbawienia. Te dwa etapy historii zbawienia nie zachodzą jednak na siebie, rozdziela je bowiem czas oczekiwania (Dz 1, 3), trwający 40 dni. W tym czasie działalność związana koniecznie z rozwojem historii zbawienia przestaje się rozwijać; apostołowie muszą pozostać w Jeruzalem i tam we wierze i modlitwie trwać w oczekiwaniu rozpoczęcia nowej epoki historii zbawienia. Jeruzalem łączy obydwie fazy historii¹⁵. Czas oczekiwania wskazuje na nowość i doskonałość drugiej fazy historii. W tym nowym okresie historii zbawienia Jeruzalem będzie miejscem ujawnie-

¹³ Por. J. Schreiner. *Sion — Jerusalem Jahwes Königssitz. Theologie der Heiligen Stadt im Alten Testament*. München 1963 s. 243-269, 279-295; G. Fohrer. *Sion-Jerusalem (ST)*. TWNT VI 294-317.

¹⁴ „Das Gebot in Jerusalem zu bleiben (Łk 24, 47. 49), stellt den lukanischen Kirchengedanken dar: Jerusalem repräsentiert die Kontinuität zwischen Israel und Kirche” (H. Conzelmann. *Die Apostelgeschichte*. Tübingen 1963 s. 21). „Die Stadt bildet das Verbindungsglied zwischen der Geschichte Jesu und der Existenz der Kirche” (tenże. *Die Mitte der Zeit Studien zur Theologie des Lukas*. 5. Aufl. Tübingen 1963 s. 124). Por. G. Schneider. *Verleugnung, Verspottung und Verhör Jesu nach Lukas 22, 54-71. Studien zur Lukanischen Darstellung der Passion*. München 1969 s. 196-203.

¹⁵ Por. H. Löning. *Lukas — Theologe der von Gott geführten Heilsgeschichte*. W: *Gestalt und Auspruch des Neuen Testaments*. Hrsg. von J. Schreiner u. G. Dautzenberg. Würzburg 1969 s. 212-220 n.; R. Schnackenburg. *Die Kirche im Neuen Testament*. Leipzig 1965 s. 60.

nia się nowego ludu Bożego — Kościoła i punktem wyjścia misji apostołowskiej do wszystkich ludów ziemi (Dz 1, 8)¹⁶.

Rozkaz pozostania w świętym mieście w oczekiwaniu na obietnicę Ojca łączy Łukasz nie tylko z wypełnieniem się zapowiedzi Starego Testamentu, lecz również z realizacją obietnicy samego Jezusa: „Słyszeliście o niej ode mnie” (Dz 1, 4b). Łukasz przechodzi tu z mowy zależnej w niezależną. Nie jest to błąd stylistyczny, lecz świadomie użyty zabieg pisarski, użyty w tym celu, by zapoczątkować dialog (Dz 1, 4a-8). Do jakiej obietnicy Jezusa czyni tu Łukasz aluzję? Najpierw nawiązuje on wyraźnie do Łk 24, 49, świadczy o tym powtórzenie tych samych słów, które występują w Łk 24, 49: „obietnica Ojca” Następnie odwołuje się do Łk 11, 13b: „Ojciec z nieba da Ducha Świętego tym, którzy Go proszą” Zapowiedź ta jest ogólniejsza, nie ma w niej wzmianki o miejscu zesłania Ducha. Należy przy tym zaznaczyć, że powoływanie się na wcześniej wypowiedziane słowa Jezusa należy do specyfiki literackiej i teologicznej Łukasza. Trzeci ewangelista czyni to w różny sposób: cytuje dosłownie słowa Jezusa (Dz 11, 18; 20, 35), podaje słowa Pana w streszczeniu (Łk 24, 44) lub łączy w jedną zwięzłą całość różne wypowiedzi Jezusa (Łk 24, 6 n.; por. Łk 9, 22. 44; 18, 31). W ten sposób historyzujący schemat zapowiedź — wyjaśnienie łączy Łukasz z działalnością prorocką samego Jezusa¹⁷. Zapowiedź zesłania Ducha Świętego w Jeruzalem ma dzięki temu podwójną perspektywę: obietnicę Ojca w Starym Testamencie i obietnicę Syna w Nowym. Realizacja tej obietnicy jest podwójna: jest wypełnieniem zapowiedzi Boga i Jezusa Chrystusa.

Zapowiedzi te ziściły się w Jeruzalem w dniu Zielonych Świątek w momencie zesłania Ducha Świętego na apostołów. Wyraża to Łukasz we wprowadzeniu do opisu zesłania Ducha: „Kiedy wypełnił się (συνπληροῦσθαι) dzień Pięćdziesiątnicy, byli wszyscy razem na tym samym miejscu” (Dz 2, 1). W pierwszej części wiersza stwierdza Łukasz, że zesłanie Ducha Świętego jest wypełnieniem zapowiedzi i obietnic Bożych, w drugiej zaś mówi, że to wypełnienie dokonało się w Jeruzalem (ἐπὶ τὸ αὐτό). Idea wypełnienia obietnic zawarta jest w czasowniku συμπλη-

¹⁶ Stary Testament nie był jedyną inspiracją Łukasza w akcentowaniu roli Jeruzalem w historii zbawienia. Obok starotestamentalnego znaczenia Jeruzalem należy wymienić jeszcze następujące racje: a) Jeruzalem była punktem centralnym w życiu Jezusa: w niej wypełniło się Jego dzieło zbawcze; b) Uczniowie Jezusa, choć byli Galilejczykami, w pierwszych latach Kościoła przebywali w Jeruzalem (Ga 1, 18 n.; 2, 1-9; Dz 15, 2); c) Szczególna rola gminy jerozolimskiej w Kościele pierwotnym (Ga 1, 18; 1 Kor 16, 3). Por. K r e m e r. *Die Voraussagen* s. 148; J. K u d a s i e w i c z. *Jeruzalem — punktem wyjścia misji apostołowskiej*. W: *Materiały Kongresu Biblijnego w Krakowie 6—8 czerwca 1972 r.* Kraków 1974 s. 134-141.

¹⁷ Por. K r e m e r. *Pfingstbericht* s. 182; P e s c h, jw. s. 25.

ροῦσθαι oraz wynika z paralelizmu, jaki zachodzi między Dz 2, 1 i Łk 9, 51. Bezokolicznik συμπληροῦσθαι nie oznacza tylko wypełnianie pewnego okresu czasu, lecz wskazuje na wypełnienie się dni zamierzonych przez Boga. Czasownik ten ma znaczenie historiozbawcze: oznacza wypełnienie obietnicy¹⁸. Potwierdza to w sposób bardzo wymowny paralelizm:

Łk 9, 51

ἐν τῷ συμπληροῦσθαι τὰς ἡμέρας
τῆς ἀναλήψεως αὐτοῦ

Dz 2, 1

ἐν τῷ συμπληροῦσθαι τὴν ἡμέραν
τῆς πεντεκοστῆς

Obydwa te wydarzenia są wypełnieniem dni przewidzianych i zamierzonych przez Boga; są one również z woli i postanowienia samego Jezusa. W Łk 9, 51 Jezus podejmuje mocne postanowienie, którego celem jest podróż do Jeruzalem, gdzie wypełni się Jego ἀνάληψις. Natomiast zesłanie Ducha w dzień Pięćdziesiątnicy było zapowiedziane wcześniej przez Jezusa; wydarzenie to więc jest realizacją również Jego postanowienia i obietnicy. W 9, 51 mowa jest o dniach (lm), ponieważ ἀνάληψις Jezusa oznacza szereg wydarzeń z ostatnich dni Jego życia (śmierć, zmartwychwstanie, wniebowstąpienie, uwielbienie); w Dz 2, 1 „dzień” jest lp, ponieważ πεντεκοστή było wydarzeniem, które wypełniło się w jednym dniu. Wreszcie obydwie te wydarzenia miały miejsce w Jeruzalem; w 9, 51 wyraża to Łukasz formalnie (ἐἰς Ἱερουσαλήμ), zaś w Dz 2, 1 w formie zaimkowej (ἐπὶ τὸ αὐτό — w tym samym miejscu). Bezpośredni kontekst uprzedni (1, 12) i następny (2, 5) wskazuje wyraźnie, że miejscem tym jest Jeruzalem¹⁹. Z paralelizmu tego jasno wynika, że Dz 2, 1, podobnie jak Łk 9, 51, mają wyraźnie charakter historiozbawczy, wyrażający się w Łukasowym schemacie: zapowiedź — wypełnienie. Jeruzalem z woli Boga i postanowienia Jezusa jest miejscem zesłania Ducha Świętego.

Łukasz, przez wprowadzenie nakazu Jezusa pozostania w Jeruzalem, osiągnął podwójny cel: teologiczny i literacki. Zgodnie z pierwszym zamiarem wszystkie główne wydarzenia zbawcze znalazły swe historiozbawcze wypełnienie w Jeruzalem. Zesłanie Ducha Świętego jako ukoronowanie tego dzieła musiało również wypełnić się w Jeruzalem. Dzię-

¹⁸ E. Haenchen czasownik συμπληροῦσθαι z Rdz 25, 24 (LXX) tłumaczy nie jako wypełnienie obietnicy, lecz jako dopełnienie się tylko zwykłego czasu oczekiwania. Wyklucza całkowicie historycznozbawczy sens tego czasownika (jw. s. 131). Do takiej interpretacji skłania się również J. Kremer (*Pfingstbericht* s. 132). Wyraźny paralelizm z Łk 9, 51 wyklucza taką interpretację i wskazuje na to, że czasownik ten ma sens historiozbawczy. Por. E. Lohse. *Die Bedeutung des Pfingstberichtes im Rahmen des lukanischen geschichtswerkes*. *EvTh* 13:1953 s. 422-436; J. D. G. Dunn. *Baptism in the Holy Spirit*. London 1970 s. 47.

¹⁹ Por. Kremer. *Pfingstbericht* s. 92-98.

ki temu, zgodnie z zapowiedziami proroków, Jeruzalem stało się miastem błogosławieństwa, życia i zbawienia dla wszystkich narodów (por. Dz 2, 5-13). Przepowiednia Joela proroka o wylaniu „Ducha Bożego na wszelkie ciało” spełniła się w Jeruzalem w dzień Zielonych Świątek (Dz 2, 14-21). Dzięki rozkazowi pozostania w mieście zrealizował Łukasz również cel literacki. Ewangelia i Dzieje stanowią przez to piękny dyptych, którego punktem łączącym jest Jeruzalem. Ewangelia jest opisem podróży Jezusa z Galilei przez Samarię do Jeruzalem, gdzie dokonało się dzieło zbawcze (męka, śmierć, zmartwychwstanie i wniebowstąpienie) Jezusa; Dzieje natomiast opisują zesłanie Ducha Świętego w Jeruzalem oraz podróż misyjną apostołów od Jeruzalem przez Samarię aż po krańce ziemi (Dz 1, 8)²⁰. Jeruzalem jest punktem dojścia zbawczej misji Jezusa punktem wyjścia działalności misyjnej apostołów. W ten sposób, dzięki przemyślanej i konsekwentnej pracy redakcyjnej Łukasza, Jeruzalem nie tylko jest zwornikiem historii zbawienia, lecz również jest kompozycyjnym zwornikiem obydwu jego dzieł.

3. „POZOSTAŃCIE W MIEŚCIE AŻ BĘDZIECIE PRZYBRANI MOCĄ Z WYSOKA” (Łk 24, 49)

Z zakazem opuszczenia świętego miasta łączy Łukasz przykazanie pozytywne, w którym zawarta jest równocześnie racja uzasadniająca pozostanie w Jeruzalem. Przykazanie to ma charakter redakcyjny i występuje w podwójnej formie: pierwsza — „(kazał im) oczekiwać (περιμένειν) obietnicy Ojca” (Dz 1, 4b); druga — „pozostańcie (καθισατε) w mieście, aż będziecie przyodziani mocą z wysoka” (Łk 24, 49b). Racją pozostania w mieście jest oczekiwanie obietnicy Ojca, która jest mocą z wysoka. Czasownik περιμένειν w Nowym Testamencie występuje tylko 2 razy w Dziejach Apostolskich (1, 4 i jako lectio varians w 10, 24), w LXX również tylko 2 razy (Rdz 49, 18; Mdr 8, 12). W Rdz 49, 18 czasownik ten oznacza pełne napięcia oczekiwanie umierającego na pomoc Bożą. W Mdr 8, 12 zaś czasownik ten został użyty w sensie oczekiwania pełnego milczenia i szacunku na słowo mędrca. W Dz 10, 24 (D) oznacza pełne napięcia, szacunku i niecierpliwości czekanie setnika Korneliusza na apostoła Piotra. W naszym tekście czasownik ten oznacza oczekiwanie na wypełnienie się obietnicy Ojca²¹. Temat oczekiwania szczególnie miejsce zajmuje w teologii Łukasza, który opisywane przez siebie wydarzenia zbawcze przedstawia często jako wypełnienie się obietnic

²⁰ Por. G. B o u w m a n. *Das dritte Evangelium. Einübung in die Formgeschichtliche Methode*. Düsseldorf 1968 s. 67.

²¹ Por. F. H a u c k. *Perimeno*. TWNT IV 582 n.

i oczekiwania Izraela (Łk 2, 25. 38; 23, 51; Dz 24, 15)²². Idea wyczekiwania łączy się u trzeciego ewangelisty z ideą obietnicy i wypełnienia; tam gdzie trzeba czekać, nie nastąpiło jeszcze wypełnienie (Łk 13, 34; Dz 10, 24), tam między czekającym a oczekiwaną rzeczą istnieje jakaś przestrzeń czasu, istnieje historia. W czasowniku περιμένειν zawarta jest idea historii pojętej w sensie linearnym. Apostołowie postawieni zostali w czasie, w historii, w której muszą wyczekiwać. Łukasz odkrywa w ten sposób rzeczywistość historii, która niesie dla apostołów nowe problemy. Pozostanie w Jeruzalem od momentu zmartwychwstania aż do zesłania Ducha Świętego w sposób obrazowy przedstawia wytrwałość apostołów, która jest szczególnie potrzebna w czasie Kościoła²³. Do tego trwania w oczekiwaniu na przyście Ducha Świętego czyni Łukasz aluzje jeszcze w Dz 1, 13 i 14. Trwanie to ma charakter wspólnotowy i modlitewny: „Wszyscy oni trwali jednomyślnie na modlitwie” (Dz 1, 14). Aby wytrwać w czasach trudnych, potrzebna jest pomoc całej wspólnoty i modlitwa. W przeciwieństwie do wytrwałości Dwunastu stoi brak wytrwałości i sprzeniewierzenie się Judasza, który poszedł swoją drogą (Dz 1, 25). Sprzeniewierzenie to było również wypełnieniem się Pisma, było więc przewidziane w Bożych planach zbawienia. To bezpośrednie zestawienie wytrwałości apostołów (Dz 1, 12-14) ze zdradą Judasza (Dz 1, 15-26) w sposób bardzo wymowny podkreśla myśl Łukasza: wytrwałość konieczna była w „czasie” Jezusa i potrzebna jest w czasie Kościoła.

Celem oczekiwania nie jest paruzja, lecz zesłanie Ducha Świętego, który nazwany został obietnicą (ἐπαγγελία) Ojca (Łk 24, 49; Dz 1, 4)²⁴. W języku Łukasza ἐπαγγελία łączy się ściśle z darem Ducha Świętego. Widać to w sposób szczególny w paralelizmie, jaki istnieje w Dz 2, 38b-39a:

w. 38b

w. 39a

Weźmiecie dar Ducha Świętego (τοῦ ἁγίου πνεύματος) Bo dla was jest obietnica (ἐπαγγελία)

²² „Sie entspricht der Vorliebe des Lukas, das Heil als Erfüllung der von Israel gehegten Erwartung darzustellen” (K r e m e r. *Pfingstbericht* s. 181). Zob. również P e s c h, jw. s. 25.

²³ Por. S. B r o w n. *Apostasy and perseverance in the Theology of Luke*. Rome 1969 s. 135.

²⁴ Dz 1, 4 w sensie oczekiwania na paruzję interpretowali z dawnych egzegetów K. Holl i A. Loisy, ze współczesnych natomiast H. Conzelmann (*Die Mitte der Zeit* s. 127) i E. Grässer (*Die Parusieverzögerung in den synoptischen Evangelien und in der Apostelgeschichte*. Berlin 1958 s. 205). Interpretacja ta nie ma jednak żadnego oparcia w tekście, dlatego współcześnie jest odrzucana. Por. G. L o h f i n k. *Die Himmelfahrt Jesu*. München 1971 s. 256-262; H. S c h l i e r. *Jesu Himmelfahrt nach den lukanischen Schriften*. W: *Besinnung auf das Neue Testament*. Freiburg 1964 s. 234 n.; E. L o h s e. *Sion-Jerusalem*. TWNT VII 334.

Obietnica Ojca zapowiedziana w Starym Testamencie (Jl 3, 1-5) oznacza dar Ducha Świętego, czyli samego Ducha, ponieważ τοῦ πνεύματος jest tzw. dopełniaczem wyjaśniającym, który można przetłumaczyć następująco: „dar Ducha Świętego” lub „dar, tj. Duch Święty”. Takie rozumienie obietnicy Ojca potwierdza najbliższy kontekst (Dz 1, 5), który wyjaśnia, na czym będzie polegała owa obietnica: „Wkrótce zostaniecie ochrzczeni Duchem Świętym”. W Dz 2, 33 natomiast obietnica Ojca oznacza Ducha Świętego, którego Jezus otrzymał od Boga i zesłał Go na swoich uczniów. Nie bez znaczenia jest również argument wynikający ze związku teologicznego, jaki istnieje między Łukaszem i Pawłem. W teologii Pawła ἡ ἐπαγγελία τοῦ πνεύματος nie oznacza obietnicy (zesłania) Ducha Świętego, lecz obietnicę, którą jest sam Duch Święty (Ga 3, 14; Ef 1, 13)²⁵. Taki sam sens ma ἐπαγγελία również u Łukasza. Obietnicą Ojca jest sam Duch Święty, zapowiedziany w Starym Testamencie i przez Jezusa.

Dzięki obietnicy Ojca, tj. Duchowi Świętemu, apostołowie „będą przybrani (ἐνδύσθητε) mocą z wysoka (ἐξ ὕψους δύναμιν)” (Łk 24, 49b). „Moc” (δύναμις) w Nowym Testamencie ma wielorakie znaczenie (moc, dzieło mocy, cud) i często występuje razem z πνεύμα (Ga 3, 5). W zestawieniu tym δύναμις jest widzialnym znakiem przyjęcia i działania Ducha Świętego. Dzięki tej mocy można z pewnością ustalić fakt zesłania Ducha²⁶. Według Dz 1, 8 moc oznacza samego Ducha Świętego: ἀλλὰ λήμψεσθε δύναμιν ἐπελθόντος τοῦ ἁγίου πνεύματος. Jest to dopełniacz wyjaśniający, dlatego zdanie to należy przetłumaczyć następująco: „Lecz otrzymacie moc, tj. zstępującego Ducha Świętego”. Można więc powiedzieć, że moc to sam Duch Święty, działający niezwykle, podpadające pod zmysły rzeczy. Oczywiście działanie Ducha nie wyczerpuje się w sprawowaniu „dzieł mocy”, dzieła te jednak są najlepszym znakiem Jego obecności. Mocą tą zostaną przybrani jak szatą. Metafora szaty znana jest w Starym Testamencie (Ps 93, 1; Pn 31, 25). Kto przyodziewa moc, tj. Ducha, na wzór szaty, ten zostaje uzdolniony do wypełnienia szczególnych zadań. Moc tę otrzymali apostołowie „z wysoka” (Łk 24, 49b). Tę samą myśl wyraził Łukasz w Dz 1, 8 przy pomocy innej formuły: „zstępującego (domyślnie: z wysoka) na was”. Formuła „z wysoka” ma wyraźną paralełę w Starym Testamencie (Iz 32, 15) i w Ewangelii Łukasza (1, 35). Prorok Izajasz, zapowiadając nadejście zbawienia Jahwe, mówi: „Wreszcie zostanie wylany na nas Duch Jahwe z wysokości (πνεῦμα ἀφ’ ὑψήλου)”. Paralelizm, tak co do formy jak i treści, jest oczywisty. Łukasz nawiązując do proroka uczy, że Duch Święty jest darem z wysokości, czyli samego Boga. Zesłanie Ducha na apostołów

²⁵ Por. H. Schlier. *Der Brief an die Galater*. Leipzig 1967 s. 140 n.

²⁶ Por. K r e m e r. *Pfingstbericht* s. 29-34.

jest wypełnieniem zapowiedzi prorockiej. Drugi paralelizm jest jeszcze wymowniejszy teologicznie. W słowach anioła skierowanych do Maryi Duch Święty nazwany został δύναμις ὑψιστου (Łk 1, 35), natomiast w nakazie Zmartwychwstałego skierowanym do apostołów określony jest jako ἐξ ὑψους δύναμιν oraz δύναμιν ἐπελθόντος [...] ἐφ' υμᾶς. Zbieżność ta nie jest przypadkowa. Łukasz w 24, 49 i Dz 1, 8 świadomie nawiązał do Łk 1, 35; w podobny sposób opisuje on działanie Boże przy narodzeniu Jezusa i przy rodzeniu się pierwotnego Kościoła. Jest to zgodne z teologią trzeciego ewangelisty, który życie Jezusa uważa za wzór dla historii pierwotnego Kościoła. W ten sposób dzieło życia Jezusa ma swój dalszy ciąg w działalności Kościoła. Bóg który działał w Jezusie, działa też w Kościele²⁷. W teologicznej koncepcji Łukasza istnieje analogia między narodzinami Jezusa a narodzinami Kościoła, między chrztem Jezusa a Pięćdziesiątnicą Kościoła.

JÉRUSALEM — LIEU DE LA DESCENTE DU SAINT ESPRIT

(Luc 24, 49; Actes 1, 4)

Résumé

Le présent article est une continuation des recherches et des réflexions de l'auteur sur le rôle de Jérusalem dans l'histoire du salut d'après la conception de saint Luc. L'article se compose de trois parties: 1. L'auteur traite dans la première de ces parties de la tradition et de la rédaction de Luc 24, 49 et Ac 1, 4. L'analyse de la terminologie et du style démontre, que ces textes contiennent la tradition primaire du temps précédant Luc, ainsi que l'interprétation théologique de Luc. Le fait de la présence des disciples à Jérusalem, ainsi que la descente du Saint Esprit dans cette ville est la substance de la tradition. Les autres éléments portent le caractère de rédaction. 2. Dans la seconde partie de son article l'auteur parle de l'ordre de Jésus défendant aux disciples de quitter Jérusalem. C'est un élément de rédaction, introduit par Luc pour des raisons théologique et littéraires. Grâce à cet ordre Luc insère la descente du Saint Esprit dans le schéma historio-salvifique: prédiction — accomplissement; il démontre l'unité de l'histoire du salut. Jérusalem était le centre de l'Israël et le lieu de naissance du nouvel Israël — de l'Eglise. Grâce à l'ordre de ne pas quitter la ville, l'Evangile et les Actes des Apôtres constituent un diptyque, dont Jérusalem est le point de liaison. 3. Dans la troisième et dernière partie de l'article il est question du motif justifiant la présence des disciples à Jérusalem. Ce motif, c'est la promesse du Père, c'est-à-dire le Saint Esprit et non la parousie comme le veulent certains exégètes. En introduisant le motif de „l'attente”, Luc découvre l'histoire. Les Apôtres sont demeurés dans le temps, dans l'histoire. Ce temps apporte avec lui des problèmes et des difficultés. Ce qui est nécessaire, c'est la persévérance, l'aide d'En Haut et la prière de la communauté toute entière.

²⁷ Por. H. R ä i s ä m e n. *Die Mutter Jesu im Neuen Testament*. Helsinki 1969 s. 102.